

- Pécs, 1944, 101. p. Bónis–Degré–Varga: i. m. 18. p., Eckhart: i. m. 107. p., Degré: *Magyar alkotmány...* i. m. 96. p.
- ⁴⁴ Gábor Gyula: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*. Budapest, 1908, Grill Károly Könyvkiadóvállalta, 85. p.)
- ⁴⁵ ZICHY IV. 194, 232, 389, 415, 416, 436, 446, 501, 529, 641. p., V. 19, 25, 171, 190, 238, 239, 248, 253, 269, 279, 327, 384, 385, 387, 388, 426, 449, 466, 481, 492, 505, 527, 541, 550, 555, 564. p., Kammerer Ernő (szerk.): *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzett oklevelei I. 1241–1526*. Budapest, 1906, 254. p.
- ⁴⁶ Knaus, Ferdinandus – Dedek, Ludovicus Crescens (ed.): *Morumenta Ecclesiae Strigoniensis I–III*. Strigonii, 1874–1924, II. 598, 599. p., AO I. 220. p., Béli: *A nemesek...* i. m. 107–111. p.
- ⁴⁷ Fejér, Georgius (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Buda, 1829–1844, VIII/1. 480. p.)
- ⁴⁸ Zichy I. 562. p., SO II. 551. p. ZO II. 628., 629. p.
- ⁴⁹ Bónis, Georgius – Bácskai, Vera (ed.), Döry Francisci (manuscr.): *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó, 262. p. (A továbbiakban: DRH I.)
- ⁵⁰ Károlyi II. 235. p.
- ⁵¹ Holub: *Zala...* i. m. 213–219. p.
- ⁵² ZO I. 256, 554. p., II. 273, 401. p.
- ⁵³ ZO I. 438, 548. p.
- ⁵⁴ SO I. 540, 553. p.
- ⁵⁵ SO II. 246. p., I. 579. p.
- ⁵⁶ SO I. 338, 354, 269, 379, 380, 390, 391, 404, 425, 448, 450, 523, 526, 612. p., II. 5. p.
- ⁵⁷ SO II., 257. p., Sümeghy Dezső (szerk.): *Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteménye. I. rész: középkori oklevelek 1236–1526*. Sopron, 1928, Sopron Vármegyei Törvényhatósága, 119. p.), SO II. 424. p.
- ⁵⁸ Zichy II. 291. p., VIII. 553. p., IX. 76, 203. p.
- ⁵⁹ AO VII. címloldal
- ⁶⁰ Zichy II. 440, 446. p., III. 244, 246. p.
- ⁶¹ Zichy III. 359, 363, 585, 492, 563, 569, 570, 573, 582. p., IV. 194, 232, 641. p.
- ⁶² Zichy IV. 398, 415, 416, 436, 444, 501. p., V. 327. p.
- ⁶³ Zichy V. 384, IX. 5, 11. p.
- ⁶⁴ Zichy IX. 5, 11, 293. p., XI. 405, 406. p.
- ⁶⁵ Zichy IV. 467. p.
- ⁶⁶ Gábor: i. m. 155. p., Béli: *A nemesek...* i. m. 172. p.
- ⁶⁷ ZO II. 373, 401, 438. p.
- ⁶⁸ Házi Jenő: *Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1976/2. 124, 300. p., 1978/4. 149, 618. p.*
- ⁶⁹ DRH I. 329. p.
- ⁷⁰ Zichy IX. 76. p.
- ⁷¹ Istványi Géza: *A megyei írásbeliség első korszaka. Századok, 1937, 552, 533, 547–548. p. Holub: Zala...* i. m. 156–157. p., Gábor: i. m. 89. p., Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946, „Budapest” Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 536. p.
- ⁷² Szabó Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Budapest, 1909, MTA Történelmi Bizottsága, Függelék, I. Oklevelek 194, 196. p.)
- ⁷³ ZO I. címloldal.
- ⁷⁴ SO I. címloldal.
- ⁷⁵ Ember: i. m. 538. p., Degré Alajos: *Magyei közgyűlések a XVI–XVII. századi török háborúk korában*. In *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*. Budapest, 1971, KJK, 39–40. p.
- ⁷⁶ Degré Alajos: *Magyei közgyűlések...* i. m. 45. p., Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen (szerk.): *Corpus statutorum Hungariae municipialium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye II–V*. Budapest, 1890–1902, MTA Történelmi Bizottság, IV/1. 139. p. (A továbbiakban: CS.)
- ⁷⁷ CS II/1. 28. p., IV/1. 20. p., II/1. 111, 147. p., III. 115. p.
- ⁷⁸ Zala Megyei Levéltár IV. 14. a Fasc. 2. No. 4.
- ⁷⁹ CS II/1. 119. p., IV/1. 216. p.
- ⁸⁰ CS V/1. 120. p., II. 1. 83. p.
- ⁸¹ CS IV/1. 237, 263. p., II/1., 319. p.
- ⁸² CS IV/1. 13. p., II/1. 135. p., III. 7. p., IV/1. 226. p., V/1. 1. p.,
- ⁸³ CS III. 82. p.
- ⁸⁴ CS V/1. 25. p.
- ⁸⁵ Jelzet: M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Magyar Történelmi Intézet 734.
- ⁸⁶ CS II/1. 19. p., V/1. 156. p.
- ⁸⁷ CS IV/1. 458–459. p.
- ⁸⁸ CS IV/1. 206–207. p.
- ⁸⁹ CS IV/1. 245, 271. p., 256. p., II/1. 327, 334. p.

Bevezető gondolatok

Az erdélyi szászok jogtörténete mindig is sajátos színfoltként jelent meg a jogtörténeti kutatásokban, lett légyen szó közjog-, magánjog-, tudomány- vagy szervezettörténeti megközelítésekről. Az Erdély történetében mintegy hetedfél évszázadon keresztül kiemelkedően fontos szerepet játszó népcsoport autonómiájának fejlődéstörténete jogtörténeti szempontból rendkívül sok érdekességgel és tapasztalattal szolgálhat.

Amikor – konferenciánk tematikájához igazodón – azt az egyszerűnek látszó feladatot vállaltam, hogy áttekintem a szász igazságszolgáltatás szervezettörténetét, még nem látszottak ennek nehézségei. Idestova kétszáz éve – igaz, nem túl intenzíven – kutatott „kis” téma, a „Forschungsstand” bemutatása nem okozhat problémát. Elmélyedve azonban a jórészt német szakirodalomban,¹ rá kellett jönnöm mennyire nem így van, mennyire nehéz valóban rendet tenni a különböző (akár a történész nemzeti

Szabó Béla

Az erdélyi szászok bíráskodási szervezete a korai újkorig

hovatartozása által indukált) forrásértelmezések között, s jelenleg szinte lehetetlen egy jól áttekinthető vázlatát felrajzolni a szászok bírósági szervezete középkori és korai újkori történetének.²

A nehézségek egyrészt abból adódnak, hogy az eddigi kutatás kimerült néhány, a bíráskodás intézményrendszerének hosszú történeti korszakokon átvívelő, sokszor statikus és sematikus bemutatásában, s csak csekély figyelmet fordított a jogszolgáltatás belső igazgatásában lezajlott

történelmi változásokra, a fejlődés különböző korszakaira,³ vagy a vizsgálódások oly mértékben részletezőek voltak, melyekből nem állhatott össze egy könnyen áttekinthető összkép. Másrészt a kutatások túlságosan a Királyföldre, a központi szász területek szervezettörténetére koncentráltak, s nem számoltak azzal a – különböző illetékességi privilégiumok és megállapodások miatti – nagyon vegyes (a szász közösségeket és területeket legalább négy nagyobb csoportra felbontó)⁴ képpel, amely csak a 16. században tisztázódott valamelyest, de akkor sem, és utána sem tekinthető uniformizáltnak.

Ez utóbbi hibát a terjedelmi korlátok kényszerítő erejénél fogva én is elkövettem, s az elkövetkezőkben csak egy (társadalom-, politika- és gazdaságtörténelmi vonatkozásoktól megfosztott) lecsupaszított, vázlatos képet nyújthatok a szászok központi területének rendes bíraskodásáról, amely a történelmi és tematikai⁵ változatosságot jelentős mértékben leegyszerűsíti, illetve nem adhat képet a szász jogszolgáltatási rendszer sokszínű fejlődéséről, így a különbözőbíraskodás fokozatosan kialakuló lehetőségeiről⁶ sem. Bemutatásom ilyen tekintetben tradicionális, de a kikülöníthető fejlődési korszakok felvillantásával mégiscsak bizonyos értelemben újat kíván adni, és törekszik rámutatni a kutatás *lacunára*, fehér foltjaira.

Természetesen nem szabad, hogy a modern kor letisztult, hierarchikus felépítésű igazságszolgáltatási rendszeréhez szokott szemmel közelítsünk a középkor és kora újkor világához, de egy bizonyos logika iránti vágy mindenképpen hajthatja a kutatót, hogy áttekinthető képet nyerjen a szászok bíraskodásának szervezeti kereteiről. Ezt kívánnák segíteni a látszólag egyszerű és egyértelmű ábrák, amelyek azonban a források alapján a szakirodalomban fellelhető információk csalókasága miatt bizony csak keserves egyensúlyozás révén kerülhettek felvázolásra, abban az öt korszakban, melyeket önkényesen – de nem alap nélkül – elkülönítettem a szászok bíraskodási szervezetének a 12. századi betelepüléstől a *Diploma Leopoldinumig* (1690/91-ig) ívelő fejlődéstörténetében.

Az *Andreanum* (1224) előtt

Az Erdélybe a 12. század közepén betelepülő német ajkú *hospesek* első természetes igénye volt, hogy régi jogaikban megmaradhassanak, és ez kimondásra, biztosításra is kerüljön. A 12. század második felében, amikor a királyi hatalom még erős volt, az egyes falvak privilégiumokkal való ellátása volt a jellemző.⁷ A falvak megtarthatták szokásaikat, a „*minden nép saját törvényei szerint él*” elv alapján.

A megtelepülő némettség a különböző erdélyi ispánságok területén szétosztva, azok szervezetébe, a királyi vármegyékbe betagolva élt.⁸ Az ún. „*Altland*”-ra beköltöző *hospeseket* a király emberei valószínűleg biztosították arról, hogy saját belügyeiket maguk intézhetik. Ez történetelt nagyobb egységekben és egyedi közösségeként.

A különböző „öshazákból” érkező telepések⁹ különböző jogokkal rendelkeztek, melyek, ha fő elveikben nem is, de – a germán szokásjogok hatalmas hatókörének

más-más területéről származván – részletszabályaikban eltérhettek egymástól. A korai, egyes településeknek adott *hospites*-oklevelekben – hasonló formulákat alkalmazva – az elsők között biztosította a magyar király, hogy a telepések bírákat maguk választhassák, természetesen olyan személyek közül, akik a közösség tradícióival, erkölcsi szabályaival tisztában voltak.¹⁰

Hogy kik lehettek a privilegizált közösségek első bírái, arról jórészt csak feltételezéseink vannak. A legelfogadottabb elmélet szerint az egyes falvak vagy falucsoportok, valamint a központi, illetve megyei hatalom közötti elengedhetetlen összekötő kapcsot a valószínűleg a telepésekkel együtt érkező német (kis)nemesek, a gerébek (*Gräven*, *Gräfen*) vagy *locatorok* képezték, akik jelentős szerepet játszottak a telepések számára kedvező jogi és életfeltételek kiharcolásában, s akik igazgatási funkcióik mellett jogszolgáltatási feladatokkal is bírtak.¹¹

A szászok tehát vitás ügyeiket, pereiket a kezdetektől maguk közül kikerülő és jórészt maguk választotta bírák előtt intézték, s a király emberei, a megyei ispánok vagy tisztjeik (*officiales*) csak akkor avatkoztak be egy-egy ügybe, ha súlyosabb esetről vagy esetleg két faluközösség vitájáról volt szó.¹² Az ispánokat bíraskodási feladatokban segítő tisztek kezdetben a magyar *nobilisek* közül kerültek ki, de valószínűleg nem magukban végezték az igazságszolgáltatást, hanem – szükség esetére – minden „kerület” választott melléjük egy-egy bírót saját körükből, aki védelmezhetette társai érdekeit.

A bírói hatáskörök egyes szintek közötti megosztásáról csak nagyon bizonytalan adatokkal rendelkezünk ebből a korból.

Az *Andreanum* után

A későbbi századokban kiteljesedő szász autonómia alapküldokumentumaként ismert, s 1224-ben II. András által kiadott szabadságlevél, az *Andreanum*¹³ bennünket érintő rendelkezései jelentős mértékű változást idéztek elő a szászok addig tulajdonképpen kétszintű igazságszolgáltatási rendszerében is.

Az *Andreanum* a korábbi széttagolt, kisebb ispánságokat és az azok területén található szász falvakat egy egységes igazgatási egységbe (*comitatus Chybiniensis – libertas Cibiniensis*)¹⁴ fogta össze, és ezáltal az érintett területen élő szászokat egyetlen közösséggé változtatta azzal, hogy kivette őket a különböző régi ispánok és tisztjeik joghatóságából,¹⁵ és a nagyszabedbeni királyi ispán (*comes Chybiniensis*, szász ispán = szász gróf), illetve tisztjei (*officiales*) joghatósága alá rendelte.¹⁶ A szászok felett ettől kezdve csak a király és az – általában a magyar nemesek sorából kikerülő – szebeni gróf ítélkezhetett, de csakis

akkor, ha saját jogszolgáltatásuk előtt a vitát nem tudták eldönteni. A király elé közvetlenül szintén csak ebben az esetben mehettek, vagyis a jogviták során egyetlen létező bírósági szint sem volt kihagyható.¹⁷

Az *Andreamum* ugyanakkor biztosította a szászoknak jogszokásaik (*iudicium consuetudinarium*) megtartását.¹⁸ Míg korábban a királyi engedélyek az egyes falvaknak biztosították a szülőföldjükről hozott jogok megtartását, az *Andreamumban* az egész „Királyföldre”¹⁹ megkapta ezt a lehetőséget, ami az elkövetkező nemzedékek alatt – az egységesülő kezdő jogszolgáltatásnak köszönhetően – a különböző jogok egységesüléséhez vezetett,²⁰ vagyis a szász fejlődés a régi személyiségi elven alapuló, egyes kisebb közösségi jogok biztosításának igényétől elmozdult egy területileg meghatározott jogközösség felé.

De mit is jelenthetett ekkoriban a saját jogszolgáltatás? Az *Andreamum* után, az addig jórészt gerébek által uralt helyi bíraskodás jelentős részben a helyi önkormányzati szervek kezébe került azzal, hogy sok helyen a geréb-familiák tagjai ugyan megőrizték a falusi öngazgatásban a vezető szerepüket, azonban az alsó bíraskodás tekintetében egyre fontosabb szerepet kaptak a közösség tekintélyes tagjai közül kikerülő esküdtek (*iurati*). Egyes falvakban – a jórészt öröklődő bírói tisztség helyett – a választott Hann (*villicus*) vezette a helyi bíróságot.

A szebeni ispánság területén lassan kialakuló városias közösségekben választott bírák (*iudices*) ítélték a szintén választott tanács tagjaival. Ezek a városbírák (*Stadtrichter*) közepes jelentőségű ügyekben bíró székük elé idézhettek és ítélezhettek.

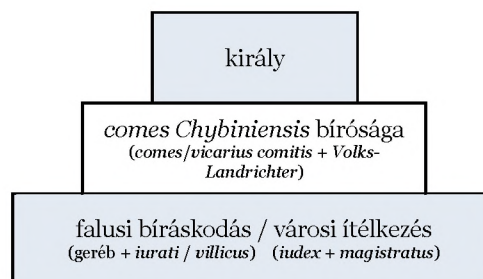
Bár szabályos jogorvoslati rendszerről ekkoriban még talán nem beszélhetünk, a források tanúsága szerint egyes ügyekben felsőbb szinten az ún. grófi bíróság, mint királyi bíróság²¹ rendelkezett kompetenciával. Ezen grófi bíróság jellegével kapcsolatban megint csak meglehetősen eltérő véleményekkel találkozhatunk a kapcsolódó irodalomban.

Mint említettük, az *Andreamum* szerint azon ügyek, melyeket a szászok saját körükben nem tudtak eldönteni, a szász gróf ítélete alá kerülhettek. Egyértelműnek látszik a forrásokból, hogy egyes jelentősebb büntetőügyek és különösen a közösségek közötti határviták voltak ilyenek.²² Mivel a magyar nemesek sorából kikerülő gróf gyakran távol volt Nagyszebentől, ezen bíróság élén általában egy *vicarius*, vagyis egy helyettes ispán állt.²³ Egyes vélemények szerint a grófi bíróság évente egy ülésszakban (*echte Dinge*) „kihelyezett” üléseket tartott a Királyföldre vidéki centrumaiban, ahol a gróf vagy élelszerűbben *vicarius* ítélték – az *Andreamum* előírásai szerint – a szászok sorából választott ülnökök bevonásával.²⁴ Ezen „kihelyezett” üléseket kerületenként tartották. Ezen kerületek a Királyföldön azonban nagyjában-egészében egybeestek azon régi ispánságok területével, melyek az *Andreamum* előtt is már igazgatási egységként léteztek. (Ezek később a kialakuló székek területi alapjául szolgáltak.)

Mint láthattuk, a grófi bíróságok, illetve a kerületek bírósági ülésnapjain szerepet kellett kapjanak a nép által választott – és az adott területen lakó – ülnökök,²⁵ valamint a falvak és vásáros helyek tisztségviselői, később a

kialakuló városok *magistratusai* is, akik egyébként saját ítélkezési gyakorlatot folytattak közösségükön belül.

Ugyanakkor a 13. század második felétől az is megfigyelhető, hogy az egyes kerületek vezető városainak ítélkező szervei fokozatosan bizonyos bíraskodási hatáskört kezdtek elvonni a szebeni gróf ítélkezési szintjétől, vagyis beékelődtek a helyi és grófi szint közé. Ez a folyamat mintegy előkészítette a következő korszakban lezajlott változásokat.²⁶

Fontos megjegyezni, hogy a szebeni provincián kívüli másik három szász terület (a medgyes-selyki Kétszék, a brassói és a besztercei kerület) egy ideig továbbra is a magyar főnemesek közül kinevezett ispánok vezetése alatt maradt, akik rendszeresen egyúttal székely ispánok is voltak, s magyar familiáris tisztviselőikkel kormányoztak, és ha kellett, ítéleztek.²⁷

Károly Róbert reformjai után

A 13–14. században a királyföldi szász területeket székekre tagolták.²⁸ Ebben elsősorban Károly Róbertnek volt nagy szerepe, aki új közigazgatási szervezetet adott a szászoknak.²⁹ A négy szász territórium (*provincia, comitatus*) átszervezését a szebeni *provincia* átalakításával kezdte meg, az ún. Hétszék létrehozásával.³⁰ (A többi szász terület helyzete ekkor még változatlan maradt, hiszen rájuk az *Andreamum* sem terjedt ki.³¹)

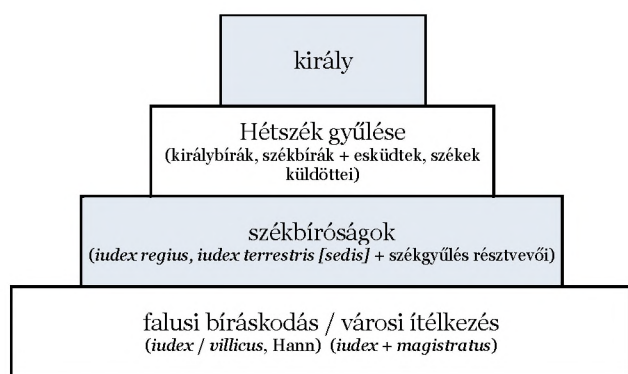
Az Anjou király 1325–1329 között megszüntette a szebeni ispán eddigi területi hatáskörét, a szebeni *provinciát* bírói illetékességi körzetekre, „szék”-ekre (*sedes*)³² osztotta, s ezek élére maga jelölte ki az állandó és általában életfogytig hivatalban maradó tisztviselőt, a királybíró (*iudex regius*),³³ szabály szerint a hozzá közel álló szász geréb-, illetve később a városi vezető családok tagjai közül.³⁴ A székgyűlésen, székbíróságon a királybíró fontosabb ügyekben együtt döntött a mellérendelt ún. területi-bírákkal/székbírákkal (*iudex terrestris* – *Landrichter*, *iudex sedis* – *Stuhlrichter*), esetenként később a székek vezető városainak városbírájával (*iudex civitatis* – *Stadtrichter*) és esküdtekkel.³⁵ Ugyanis – idő múltával – abban a székekben, ahol városi rangú volt a főhely (Nagyszeben-, Segesvár-, Szászváros-, Szászsebes-székek), ott általában az adott város választott városbírája (illetve polgármestere) töltötte be a székbírói tisztséget. Ott, ahol pusztán vásáros hely (mezőváros)³⁶ állt a szék élén (Nagysink-, Kóhalom-, Újgyház-, Szerdahely-székek), a székbírák eleinte a gerébek, később a polgárok soraiból választották.

Az évente négyszer összetülő székgyűlésen az adott szék olyan tisztviselői és tekintélyes férfjai (*seniores*) vettek részt, akiknek részvételi jogát a többiek elismerték.³⁷ A székgyűlés egyúttal tehát szék bíróságként ítélt, és a döntések meghozatalában, a jogtalálásban valamennyi jelenlévő kivette a részét. A szék bíróságok kompetenciái nem voltak világosan meghatározva.

A szék bíróság döntésétől magától értetődően fellebbezni lehetett a Hétszék ezen korszakban testet öltő gyűléséhez,³⁸ amely félévente egyszer gyűlt össze, s feladata kezdetben szintén egyértelműen a bíraskodás volt.³⁹ A vidéki jellegű székekből a községi bírók, míg a városokból a polgári vezetők vettek részt ezeken a gyűléseken.⁴⁰ A két nagygyűlés között a nagyszzebeni tanács vitte a Hétszék ügyeit.⁴¹

A Hétszék döntéseivel elégedetlen fél a királyhoz („*in personali praesentia*”) fordulhatott jogorvoslatért,⁴² s többször megerősítésre került, hogy az erdélyi vajda nem avatkozhat bele a szászok igazságszolgáltatásába.⁴³

Az alsófokú bíraskodás tekintetében a korszak legfontosabb újdonsága a kiemelkedő városok ítélezési jogkörének kibővülése volt. A városon belüli ügyekben folytatott alsóbírói ítélezés mellett egyes hétszéki városok tanácsa ugyanis a környék falvaiból eléjük fellebbezett perekben is döntött, s volt, midőn más városok ítéleteit bírálhatták felül.⁴⁴ Nem világos, hogy ezen ítélezésbe mennyire kellett az adott szék királybíróját is bevonniuk⁴⁵ (súlyosabb büntetőügyekben ez mindenképpen megvalósult), s mennyiben kezdte idővel a városi tanács átvenni – egyes székekben – a szék bíróság feladatait, illetve mennyiben konkurált azzal. Mindenesetre nyilvánvaló, hogy egyes vezető városok egyre kiterjedtebb ellenőrzést valósítottak meg a székhez tartozó közösségek ítélezése felett,⁴⁶ akár azáltal is, hogy a polgármesteri és a királybírói tisztség egy kézben egyesült.⁴⁷

Ebben a korszakban zajlott le a sokáig mind igazgatási, mind jogszolgáltatási szempontból külön utat járó – egy királybíróval dolgozó⁴⁸ – Kétszék (Medgyes és Selyk székek) közelítése a Hétszék bírósági szervezetéhez. Az itt élő szászok 1318-ban,⁴⁹ illetve 1369-ben⁵⁰ kiadott oklevelekben kapták meg a lehetőséget, hogy a Hétszéknek biztosított privilégiumokat élvezhessék, illetve az ott használatban lévő joggal élhessenek. Egyes forrásinterpretációk szerint a Kétszékben már a 14. század közepétől fellebbeztek a Hétszék bíróságához.⁵¹

A szász autonómia kiteljesedésének kora (a Szász Egyetem létrejötte)

A 14–15. század fordulójától kezdve – egyes hétszéki szász városok szerepének növekedésével és a székek irányításában való túlsúlyra jutásukkal – a Hétszék bírósági szervezete is átalakult. A fontosabb szék-vezető városok bírósága és a szék bíróság fokozatosan összeolvadt, a szék bíróság szerepét egyre több helyen a város tanácsa töltötte be a bíró (Nagyszzebenben a polgármester) vezetésével.⁵² A régi székgyűlés/szék bíróság csak ott maradhatott meg, ahol a szék területén nagyobb város nem jött létre.

Ennek fényében a hétszéki közösségek igazságszolgáltatási rendszeréről készíthető vázlatban a legalsó szintű ítélezés letéteményeseként – ahogy korábban is – a falusi és városi tisztviselőket kell megjelölnünk,⁵³ akik ebben a korszakban már bizonyosan választás útján kerültek hivatalukba. A következő szinten – mint az imént említettük – egyrészt a vezető város nélküli székekben a régi szék bíróság királybíró által vezetett testülete ítélt, másrészt – ahol lett ilyen – a szék-vezető város tanácsa, élén a választott városvezetővel döntött (valószínűleg a mindenkori királybíró is bevonva az ítélezésbe) a hozzá alsóbb szintről került ügyekben, illetve önálló testületként első fokon.

A 15. század második felében – ezt az ítélezési szintet érintően – I. Mátyás alatt olyan jelentős szervezeti változások következtek be, amelyek a királyföldi szászok igazgatási és igazságszolgáltatási autonómiáját jelentősen kibővítették. Előbb 1464-ben megengedte a király a nagyszzebenieknek, hogy királybírájukat – aki a hagyomány szerint, mint a szebeni „anyaszék” királybírája, a szász közösség közigazgatási és jogi vezetője volt, s akinek személye ekkortól általában egyezett a nagyszzebeni polgármester személyével – választhassák.⁵⁴ Röviddel ezután, 1469-ben Mátyás megszüntette a királybírák tisztségének öröklődését, és a Hét- és Kétszékben valamennyi széknek megengedte a királybíró választását.⁵⁵ (Mátyás után esetenként előfordult még azonban, hogy adott uralkodó adományozott királybírói tisztséget.⁵⁶) A magyar történelemben egyedülálló igazgatási és bíraskodási autonómia kialakulására a Szász Egyetem, az *Universitas Saxorum*⁵⁷ létrejötte tette fel a koronát, melyet egyes történészek az 1486. február 6-i dátumhoz⁵⁸ kötnek.⁵⁹ Mátyás ekkor adta át a szászoknak azt az oklevelet,⁶⁰ amely az *Andreamumot* a brassói, a beszercei kerületek és a Kétszék számára is megerősítette.⁶¹

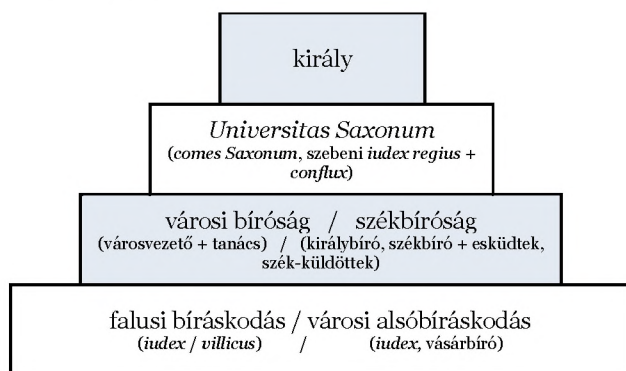
Ez az esemény igazságszolgáltatási szempontból lezárta azt a folyamatot, amely a 15. század elejétől fogva az ítélezésben a szász vidékek egységesülését jelentette,⁶² s melynek keretében a Kétszék bizonyosan véglegesen 1402-ben,⁶³ Brassó 1422-ben,⁶⁴ Beszterce véglegesen 1478-ban⁶⁵ kivívta a szebeni székhez, vagyis a Szász Közgyűléshez való fellebbezés jogát. Ezek után az egész szász föld legfőbb végrehajtó és ítélező testülete a Szász Egyetem, illetve annak közgyűlése lett.

I. Mátyás reformjai tehát az igazságszolgáltatás közből- és felső szintjén hoztak jelentős változást. Utóbbi

tekintetében fontos kiemelni, hogy a Hétszék gyűlésének funkcióját a valamennyi szász terület képviselőivel összehívott közgyűlés (*Conflux*)⁶⁶ vette át az igazságszolgáltatásban is.⁶⁷ A *Conflux* – amelyen a szász városok, székek és kerületek küldöttjei vettek részt⁶⁸ – évente egyszer vagy kétszer ült össze,⁶⁹ s tevékenysége révén az *Universitas* a szász igazságszolgáltatásnak is a legfőbb szerve lett. Saját szokásjogot alkalmazott. A *Conflux* elé terjesztett ügyeket a nagyszzebeni tanács kancelláriájában regisztrálták, és az ottani hivatalnokok készítettek elő a tárgyalásra, s itt fogalmazták meg, és állították ki az ítéletleveleket is.⁷⁰ Amikor a közgyűlés nem ülésezett, feladatait – így a bírászkodást is – az ún. delegált egyetem, vagyis a nagyszzebeni *magistratus* láthatta el már a 16. században is.⁷¹

Az Egyetem közgyűlésétől az uralkodóhoz lehetett fellebbezni,⁷² s azt, hogy az idáig jutó ügyek száma a 16. századra nem lehetett elenyésző, mutatja egy 1544-ből származó egyetemi döntés, amely szerint a királyi (királynői) udvarban a szászoktól fellebbezett ügyek „gondozása” érdekében egy ágenst kell tartani, állandó fizetéssel.⁷³

Egyes adatok szerint a királyi *Curia* egyébként megkísérelte korlátozni az Egyetem ítélezési felségjogát azzal, hogy az Egyetem kikapcsolásával magához kívánt vonni egyes fellebbezett ügyeket, illetve az Egyetem és az uralkodó között egy közbülső fokként kívánt beavatkozni az ügyekbe. A kialakuló fejedelemség korában is lehettek ilyen törekvések, változó eredménnyel, azonban főszabály szerint a szászoktól fellebbezett ügyek a fejedelmi tábla kikerülésével a fejedelem (a fejedelmi tanács) döntése elé kerültek.⁷⁴

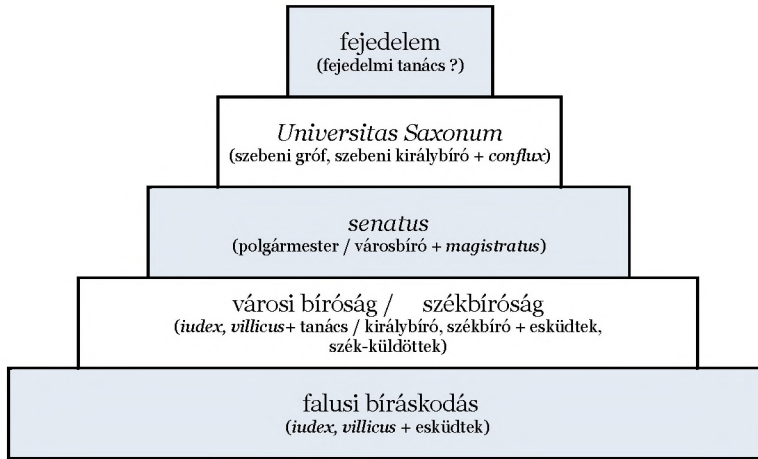

A fejedelemség korában – a Statuta elfogadása (1583) után

A szász bírósági szintek által alkalmazott jog egységesülésében és végeredményben a bírósági rendszer közeledésében rendkívül nagy szerepe volt a százok 1583-ban elfogadott jogkönyvének, a nevezetes szász Statútumoknak.⁷⁵ A németül *Eigenlandrecht*nek⁷⁶ nevezett – latin verziójában megerősített – jogkönyv sok tekintetben átláthatóbbá és többé-kevésbé egységessé tette a szászok bírósági rendszerét, azzal, hogy ha nem is teljesen konzekvensen, de – hosszabb távra – szabályozta a legfontosabb kompetenciakérdéseket és a fellebbviteli lehetőségek rendszerét.

A *Statuta* alapján a fejedelmi korra az évszázados fejlődés után kialakult rendes bírósági szervezet a következő képet mutatta:

1. A szász falvakban tovább élt a falusi bírászkodás, melyben esküdtek vettek részt, de csak csekély jelentőségű ügyekben döntöttek itt.
2. A székbíróság (néhol városi bíróság) – a *Statuta* szóhasználata szerint „rendes bíróság” (*iudices ordinarii* – SS. 1.1.3.)⁷⁷ – azon ügyekben ítélezett első fokon, melyeket más rendkívüli bíróság elé nem utalhattak, illetve ingók tekintetében azon ügyekben, amelyek a tízforintos perértéket nem haladták meg. Ítélezett büntetőügyekben is,⁷⁸ de halálos ítéletet a székevezető város Szenátusának tudta- és jóváhagyása nélkül nem hozhatott (SS. 1.1.4.).⁷⁹ A székbíróság elnöke a székbíró volt, aki ülnökökkel (esküdtekkel) látta el feladatát (SS. 1.1.4.).⁸⁰ A rendes bíróságok tagjait, ülnökeit a szász községek maguk választhatták meg.
3. A következő fok a székevezető városának Szenátusa volt, amelynek illetékessége a szék területén lakókra terjedt ki.⁸¹ Hatáskörébe a hozzá fellebbezett ügyek, valamint az olyan ingókkal kapcsolatos ügyek tartoztak, amelyeknek értéke a tíz forintot meghaladta, továbbá az ingatlanokkal, városi és telki szolgálomakkal és bizonytalan pertárgyértékű vitákkal kapcsolatos eljárások. A Szenátus mint bíróság elnöke az adott székevezető város polgármestere, míg Brassóban és Besztercén a város és a vidék főbírája volt. Tagokként a városi tanácsosok, az ún. *magistratus* tagjai vettek részt a bíróság munkájában.⁸²
4. A Szenátustól a Szász Egyetemhez lehetett fellebbezni, ingókkal kapcsolatos pereknél akkor, ha a pertárgy értéke meghaladta a tíz forintot (SS. 1.11.6.).⁸³ Az ingatlanok, a fel nem értékelhető pertárgyak, hagyatékok, szolgálomak,⁸⁴ tetteges személyesérvések esetén kifejezetten meg volt engedve a fellebbezés. A szóbeli személyesérvések esetében viszont – mint azt egy 1578-as *statútum* kimondta – nem lehetett az Egyetemhez fellebbezni.⁸⁵
5. Az Egyetemtől a régi privilégiumok alapján lehetőség volt a fejedelemhez fellebbezni az ingatlanokkal kapcsolatos ügyekben (kivéve a határvitákat – SS. 1.11.8.), míg ingók esetében akkor, ha a pertárgy értéke a 40 forintot meghaladta (SS. 1.11.6.).⁸⁶ Ezen ügyekben – az irodalom uralkodó álláspontja szerint – rendszerint a fejedelmi tanács mondta ki a végső szót.⁸⁷ Ebben a tekintetben mind ez ideig nem tisztázott ellentmondás látszik tükröződni a *Statuta* szövege és a történelmi irodalom felfogása között: a *Statuta* latin és német változata a fejedelmi táblában látja a fejedelem személyének megtestesülését (*curia principis* – *Fürsten Taffel*). Ugyanakkor a kérdéssel foglalkozók egy része – azon forrásokra hivatkozva, melyek azt tükrözik, hogy a százok ragaszkodtak a fejedelem személyes bírászkodásához – a fejedelmi tanácsot helyezi előtérbe fellebbezési fórumként.⁸⁸ Más vélemények inkább a fejedelmi tábla szerepét hangsúlyozzák végső ítélezési szintként, már a 16. században is.⁸⁹

* * *

Összegzésként megállapítható, hogy még a központi szász területek ítélkezési szervezetének történetében is vannak sötét foltok, melyek egy része talán már nem is tisztázható, mivel a meglévő források köre talán jelentősen már nem bővíthet. A középkorral kapcsolatban így már nem számíthatunk mérvadó új források fel-

bukkanására, bár a meglévő oklevelek ez-reinek⁹⁰ mind teljesebb áttekintésével és az egymással szöges ellentétben álló értelmezések közelítésével talán juthatunk eddigi ismereteinket pontosító felismerésekhez. Jóval nagyobb reményeket fűzhetünk az utóbbi években napvilágot látott új forráskiadványok⁹¹ (és természetesen a levéltárak peres anyagának)⁹² feldolgozásához, melyek révén talán elsősorban a kora újkorral kapcsolatban remélhetünk olyan újabb eredményeket, amelyek nemcsak a központi szász területek igazságszolgáltatási szervezetének, hanem a többi vidékek bíraskodásának történetével kapcsolatban is érdekesek lehetnek.⁹³

A vonatkozó irodalom és forráskiadványok egy részének áttekintésével mindenesetre nyilvánvalóvá vált, hogy a 19. és 20. század szász és magyar historikusainak, valamint jogtörténészeinek ez irányú munkássága némileg felülvizsgálandó. Újra elő kell vennünk a forrásokat, s azokat a modern forráskritika eszközeivel újra kell értelmeznünk, vagy be kell vonnunk a kutatásokba.

Jegyzetek

¹ Friedrich Schuler von Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte III*. Hermannstadt, 1868, 156–188. p.; Hans Connert, *Die Stuhlverfassung im Szeklerlande und auf dem Königsboden bis zum Ende des 15. Jahrhunderts: Ein Vergleich* = Beilage zum Programm des ev. Gymnasiums AB und der damit verbundenen Realschule in Nagyszeben. Hermannstadt, 1906, 121–169. p.; Georg Müller, *Die sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen: Ihre verfassungs- und verwaltungsrechtliche Entwicklung, 1224–1876, Ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der ältesten organisierten Minderheit der Gegenwart* (Beiträge zur Verfassungs- u. Verwaltungsgeschichte der Deutschen in Rumänien 2.) [Sonderabdruck aus Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 64 (1928/2–3), 227–424. p.], Hermannstadt, 1928.; Georg Eduard Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilung der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität 1141–1876*, Hermannstadt, Krafft & Dortleff, 1941.

² A magyar összefoglalások közül kiemelhetők: Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899, MTA, 127–130. pp.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre, *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zalaegerszeg, 1998, Zalai Megyei Bíróság – MJE Zala Megyei Szervezete, 32–33., 126–128. pp.

³ Hasonlóan Derzsi Júlia: *Városi és körzeti fellebbviteli bíraskodás Brassóban és a Barcaságban*. Szeged, 2010, Szegedi Középkorász Műhely, 13. p. / Középkortörténeti tanulmányok 6. (A VI. Medievalisztikai PhD-konferencia [Szeged, 2009. június 4–5.] előadásai)

⁴ Friedrich Schuler von Libloy: i. m. 157. p.

⁵ Módszertanilag mindenképpen vitathatóan – terjedelmi okokból – nem teszünk különbséget a magánjogi és büntetőjogi perek fórumai között. Büntető igazságszolgáltatási szempontból áttekintést ad az alábbi doktori disszertáció, melyet azonban nem volt módomban tanulmányozni és felhasználni: Derzsi Júlia: *Delict și pedeapsă. Funcționarea jurisdicției penale în orașele din Transilvania în secolul al XVI-lea*, Univeristatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2012 (kézirat).

⁶ Mindmáig figyelembe veendő Friedrich Schuler von Libloy: i. m. 164–168. p.

⁷ A betelepülés szakaszaira vö. *Erdély története, Első kötet: A kezdetektől 1606-ig*. Szerk. Makkai László – Mócsy András, Budapest, 1988³, Akadémiai Kiadó, 296–298. p.; általában a királyok XIII. századi hospites-politikájáról vö. Herbert Helbig: *Die ungarische Gesetzgebung des 13. Jahrhunderts und die Deutschen*. In *Die deutsche Ostssiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*. Hrsg. Walter Schlesinger, Sigmaringen, 1975, Jan Thorbecke, 509–526. p., különösen 522–524. p.

⁸ Mályusz Elemér: *A középkori magyar nemzetiségi politika. Századok*, 73, 1939, 386. p.; Endes Miklós.: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*. Budapest, 1935, 30. és 84. p.

⁹ A továbbiakban – a hagyományoknak megfelelően – a „szász” megjelölést fogom használni.

¹⁰ Összefoglalóan vö. Harald Zimmermann: *Hospites Theutonici: Rechtsprobleme der deutschen Südostsiedlung. Gedenkschrift für H. Steinacker*, München, Oldenbourg, 1966, 67–84. pp. / Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission 16./; másik közlése uő.: *Siebenbürgen und seine Hospites Theutonici: Vorträge und Forschungen zur Südostdeutschen Geschichte*. Hrsg. Konrad Gündisch, Köln–Weimar–Wien, 1996, Böhlau, 48–68. p. / (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 20.)

¹¹ *Erdély története*, i. m. 300. p.; Vö. még Konrad Gündisch: *Gräfen (Gräven) In Die Siebenbürger Sachsen: Lexikon. Geschichte, Kultur, Zivilisation, Wissenschaften, Wirtschaft, Lebensraum Siebenbürgen (Transilvanien)*. Hrsg. Walter Myss, Würzburg, 1993, Kraft, 157. p. és az ott megjelölt irodalmat.

¹² Mályusz Elemér: i. m. 388. p.

¹³ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I*. Hrsg. Franz Zimmermann – Carl Werner – Georg Müller, Hermannstadt, 1892, Franz Michaelis, 33–35. p. nr. 43.

¹⁴ Connert úgy látja, hogy az *Andreamum* újítása pusztán az volt, hogy az addigi – közvetlenül a király hatalma alatt álló – ispánságok („megyécskék”) fölé egy egyedüli vezetőt állított, de nem szüntette meg azokat. Ugyanis, ha megszüntette volna, akkor a *comitatus Chybiensis* és a faluközösségek között nem marad meg egy közbülső

- igazgatási szint, ami nehezebbé teszi a feladatok megoldását. E területi egységek *Andreanum* utáni továbbélését azáltal is igazolni látja, hogy a 13. században ezen területi egységek (a későbbi székek) határai még mozgásban voltak, és az akkori területi átszervezések bizonyosan nem a nagy Szeben-megye, hanem kisebb területi egységek kezdeményezésére történtek. Connert szerint ezek a „megszüntetve megőrzött” területek éltek fel aztán később a székek formájában. Vö. Hans Connert, *Die Stuhlverfassung...*, i. m. 11–12. és 34. p.
- ¹⁵ *Andreanum* (1) „*Ita tamen quod universus populus incipiens a Waras usque in Boralt cum terra Syculorum terrae Sebus et terra Daraus unus sit populus et sub uno iudice censeantur; omnibus comitatibus praeter Chybinensem cessantibus radicitus.*” Vö. Erdély története, i. m. 298. p.; Az erre vonatkozó bőséges szász irodalomból vö. Ernst Wagner: Boralt und terra Daraus: Zur Ostgrenze des Andreanischen Rechtsgebietes In *Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen*. Wien, 1971, Böhlau, 70–87. p. /Siebenbürgisches Archiv 8./; Karl Kurt Klein: *Terra Syculorum terrae Sebus. Ein Beitrag zur Interpretation des „Goldenen Freibriefs” der Deutschen in Siebenbürgen* = Uő: *Saxonica Septemcastrensia*, Marburg, 1971, N.G. Elwert Verlag, 141–160. p.; Otto Mittelstrass: *Terra syculorum terrae Sebus und der sächsische Unterwald* In *Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen*, Wien, 1971, Böhlau, 88–110. pp. /Siebenbürgisches Archiv 8./; Dirk Moldt: *Deutsche Stadtrechte im mittelalterlichen Siebenbürgen. Korporationsrechte – Sachsenspiegelrecht – Bergrecht*. Köln-Weimar-Wien, 2009, Böhlau, 42–53. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: i. m. 32. p.
- ¹⁶ Mályusz Elemér: i. m. 387. p.
- ¹⁷ *Andreanum* (6) „*Volumus et etiam firmiter praecipimus, quatenus ipsos nullus iudicet nisi nos vel comes Chybinensis, quem nos eis loco et tempore constituemus.*” és „*...nec eos etiam aliquis ad praesentiam nostram citare praesumat, nisi causa coram suo iudice non possit terminari.*” Utóbbi rendelkezés többször visszatért a következő századok alatt. Vö. pl. Utószülött László király 1435-ös rendelkezését: „*...si ipsi quidquam actionis vel questionis contra dictos querulantes habent id contra eosdem iuxta iura et libertates praescriptarum septem sedium coram praedictis eorum iudicibus legitime prosequantur. De quorum iudicio si non extiterint contenti, deducant eorum causam in personale praesentiam nostrae maiestatis ...*” *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen V.*, hrsg. von Gustav Gündisch, Bukarest, 2009, Editura Academiei, 1975, 383. p. nr. 2828.
- ¹⁸ *Andreanum* (6) „*Si vero coram quocumque iudice remanserint, tantummodo iudicium consuetudinarium reddere teneantur...*”
- ¹⁹ Az elnevezés arra utal, hogy a szászok földjének tulajdonjogát a király elvileg fenntartotta magának. A szász történetírás természetesen tagadja ezt. Schuler von Libloy például „*ausschießliches Eigentumsrecht*”-ről beszél a szászok javára. Vö. Friedrich Schuler von Libloy: i. m. 426. p.
- ²⁰ Herbert Helbig: i. m. 513. p.
- ²¹ „*...ad vicinorem sedem praesentetur pro dicta violentia nostro regali iudicio reservandus.*” Vö. *Urkundenbuch I.*, i. m. 358. p. nr. 388.
- ²² Oklevelekből elsősorban a határvitákban való döntések maradtak fenn, melyek írásba foglalása sokkal fontosabb volt a korban, mint a büntetőügyeké, illetve a nem ingatlanhoz kapcsolatos magánjogi vitákban hozott ítéleteké. Hans Connert: *Die Stuhlverfassung...*, i. m. 32.
- ²³ Hans Connert: *Die Stuhlverfassung...*, i. m. 30. p.
- ²⁴ Georg Müller: *Stühle...*, i. m. 6. és 11–12. p.
- ²⁵ *Andreanum* (2) „*Comes vero quicumque fuerit Chybinensis nullum praesumat statuere in praedictis comitatibus, nisi sit infra eos residens, et ipsum populi eligant, qui nielius videbitur expedire...*” Georg Müller: *Stühle...*, i. m. 6. p.
- ²⁶ Georg Müller: *Stühle...*, i. m. 7. p.; Részletesen uő, Entstehung des Stuhlrichteramtes in den Stühlen der Hermannstädter Provinz, *Korrespondenzblatt für Siebenbürgische Landeskunde*, 1906, 56–57. p.
- ²⁷ A székegy ispánra, a szász területek feletti hatalmára vö. Kordé Zoltán, *A székegy ispáni méltóság története a kezdetektől 1467-ig*. PhD-értekezés, Debrecen, 2003, 69–78. p.
- ²⁸ Valamennyi kérdéskörre mérvadó munka: Georg Müller: *Stühle...*, i. m. A székegy és szász székek fejlődését hasonlíttja össze Hans Connert: *Die Stuhlverfassung...*
- ²⁹ Konrad G. Gündisch: Zur Entstehung der Sächsischen Nationsuniversität In *Gruppenautonomie in Siebenbürgen: 500 Jahre siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität*. Hrsg. Wolfgang Kessler, Köln–Wien, 1990, Böhlau, 85–86. p.
- ³⁰ Connert – mint láttuk – a székek korábbi létét és jelentőségét hangsúlyozza, és szervezettebb fejlődést vázol. Szerinte pusztán annyi történt a 14. század első felében, hogy a korábban is létező bírói kerületek kaptak ekkortól igazgatási feladatokat is. A „szék” elnevezésre és azok pecséthasználataira a Károly Róbert előtti időből is hoz példát. Vagyis nem lát éles törésvonalat Károly Róbert uralkodásának említett időszakában. Szerinte a székek kialakulása nem vezethető vissza egyetlen vagy több egymással összefüggő uralkodói aktusra. Ugyanakkor elismeri, hogy az egyes székek ilyen névvel való illetése a 14. század folyamán vált igazán általánossá. Vö. Hans Connert, *Die Stuhlverfassung...* i. m. 9. Connert mellett azonban vannak mások is, akik a székekben már a betelepülés idején létező ősi szerveződéseknek látnak, melyek különböző okokból nem estek egybe az egyházi káptalan-beosztással. Vö. Georg Daniel Teutsch – Friedrich Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, Hermannstadt, W. Krafft, 1925⁴ [újra nyomva: (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 9.), Köln, 1984, Böhlau.], 79. p. A szék elnevezés okleveles megjelenése valóban csak a 14. századtól figyelhető meg. Vö. Wilhelm Andreas Baumgärtner: *Eine Welt im Aufbruch: Die Siebenbürger Sachsen im Spätmittelalter*, Sibiu/Hermannstadt, 2008, Schiller-Verlag, 106. p.
- ³¹ Mályusz Elemér: i. m. 427. p.
- ³² A székek és kerületek legfontosabb jellegzetességét Georg Müller abban látja, hogy „*ezek olyan közigazgatási egyesülések voltak, melyet egy-egy város vagy vásárhely (mezőváros) ... a környékéhez tartozó-több kevesebb szabad faluközösséggel hozott létre.*” Vö. Georg Müller: *Stühle...*, i. m. 179. p.
- ³³ Connert előbb elismeri, hogy ez a tisztség bizonyosan csak 1329 után jelent meg az oklevelekben, de később relativizálja álláspontját, és kevésbé meggyőzően bizonyítani próbálja a tisztség korábbi létét. Vö. Hans Connert: *Die Stuhlverfassung...* i. m. 20. és 26. pp. A kérdéses oklevél: *Urkundenbuch I.*, i. m. 431. p. nr. 472.
- ³⁴ *Erdély története*, i. m. 335. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre, i. m. 32. p.; Hajnik Imre, i. m. 128. p.; A magyar nemesség tagjai közül csak a 15. század második felében és 16. században töltöttek be egyesek királybírói tiszteket. Georg Müller: *Stühle...*, i. m. 12. p.; Szabály szerint a későbbi századok folyamán a királybírákat városokban a patríciusok közül, a székekben a gerébek közül választották. Konrad Gündisch: *Königsrichter* In *Die Siebenbürger Sachsen. Lexikon*, i. m. 274. p.
- ³⁵ „*Nos igitur iudices iuratique seniores sedis Schenk...*” (1389): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, II.*, hrsg. Franz Zimmermann – Carl Werner – Georg Müller, Hermannstadt, 1897, Franz Michaelis, 637. p. nr. 1239.; „*...comes ac universi seniores sedis Segeswar...*” (1393): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, III.*, hrsg. Franz Zimmermann – Carl Werner – Georg Müller, Hermannstadt, 1902, Franz Michaelis, 47. p. nr. 1298.; Hajnik Imre: i. m. 128. p.
- ³⁶ Vö. újabban Lakatos Bálint: Mezővárosi és falusi önkormányzati testületek Magyarországon a késő középkorban. *Századok*, 148, 2014/2, 495–530. p.
- ³⁷ Hajnik Imre, i. m. 129. p.
- ³⁸ A testület egy 1349-es oklevélben alábbiak szerint nevezte meg magát: „*...nos praemissi universi provinciales omnium Septem sedium praenominatos honestos viros...*”: *Urkundenbuch, III.*, i. m. 309. p. nr. 1502a, míg egy 1371-es oklevélben így olvassuk: „*...nos universi seniores, provinciales omnium septem sedium partis Transsilvaniae...*”: *Urkundenbuch, II.*, i. m. 369. p. nr. 970. Vö. Hans Connert,

- Die Stuhlverfassung...* i. m. 46–47. p.; 1440-ben a nagyszebeni polgármester elnöklete alatt „... iudices, villici et iurati seniores septem sedium Saxonicalium partium Transsilvanarum...”, mint *congregatio generalis* hoznak ítéletet két helység határvitájában. Vö. *Urkundenbuch, V*, i. m. 54. p. nr. 2378. Gyűléstük előbbi megnevezésére az itt elsőként megjelölt oklevél a legkorábbi bizonyíték: „... in Cybino in congregatione nostra generali...” Vö. még Hajnik Imre: i. m. 129. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre, i. m. 32. p.
- ³⁹ Tontsch a rendes gyűléseket egyértelműen a Hétszék igazságszolgáltatási feladataiból látja kinőni, és ugyanazt figyeli meg a majdani Egyetem rendes gyűléseivel kapcsolatban is. Günther H. Tontsch, *Statutargesetzgebung und Gerichtsbarkeit als Kernbefugnis der sächsischen Nationsuniversität = Gruppenautonomie...*, i. m. 35–36. pp.
- ⁴⁰ Georg Müller: *Die Gräven des Siebenbürger Sachsenlandes: Mit besonderer Berücksichtigung der Dorfgemeinderichtsbarkeit: Gerichtsverfassung der Deutschen in Siebenbürgen, I*, = Festschrift für Friedrich Teutsch, Hermannstadt, 1931, Honterusbuchdruckerei, 103–178. p. (Általam használva a különnyomat: Hermannstadt, 1931, 1–76. pp.), 30 és 44. pp.
- ⁴¹ Konrad G. Gündisch: *Zur Entstehung...* i. m. 86. p.
- ⁴² Ezt kimondja a király 1455-ben („... in personali praesentia nostrae maiestatis legitime prosequantur...”). Vö. *Urkundenbuch, V*, i. m. 280. p. nr. 2954.; Hans Connert, *Die Stuhlverfassung...*, i. m. 46–47. pp.; Hajnik Imre, i. m. 130. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre, i. m. 32. p. Egy 1367-ben kelt oklevélben I. Lajos a tárnokmestert jelöli meg a századok ügyeiben legfelsőbb fórumul: „... ex tunc non ipsi hospites nostri contra quos agitur, sed idem officialis noster pro tempore constitutus in nostram vel magistri tavarnicorum nostrorum praesentiam per querulantes legitime evocentur, ex parte cuius nos vel idem magister tavarnicorum nostrorum sufficiens iustitiae complementum exhibebimus vel exhibebit iustitia suadente quibuslibet querulantibus de eisdem.” Vö. *Urkundenbuch, II*, i. m. 299. p. nr. 900.
- ⁴³ Például Zsigmond 1435-ben. Vö. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, IV*, hrsg. Franz Zimmermann – Carl Werner – Georg Müller, Hermannstadt, Franz Michaelis, 1937, 555–557. pp. nr. 2217. Mátyás 1459-ben a szász kereskedőknek biztosította a vajdai igazságszolgáltatás alóli mentességet és ügyeiket a Hét- és Kétszék bírái („... iudicio et iudicatu ac tutelae et protectioni iudicum et iustitiariorum septem et duarum sedium Saxonicalium...”) elé utalta. Vö. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen VI*, hrsg. von Gustav Gündisch – Herta Gündisch – Konrad G. Gündisch – Gernot Nussbächer, Bukarest, Editura Academiei, 1981, 43. p. nr. 3164. Létezik néhány forrás, melyek szerint egyes esetekben a 14. és 15. században az erdélyi vajda a király személyében eljárva belefolyt szász jogvitákba is. Vö. Janits Iván, *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig*, Budapest, 1940, 21–22. p.
- ⁴⁴ Beszterce tanácsa volt Kolozsvár (bizonyosan már 1397-ben) és Szászrégen (bizonyítottan már 1460-ban) felsőbbbírsága. Besztercéről valószínűleg már 1366 óta lehetett a nagyszebeni tanácshoz fellebbezni. Vö. sorban *Urkundenbuch, III*, i. m. 191–192. p. nr. 1403.; *Urkundenbuch, VI*, i. m. 69–70. p. 3201.; *Urkundenbuch, II*, i. m. 249–250. p.
- ⁴⁵ Hajnik Imre, i. m. 129. p.
- ⁴⁶ Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: i. m. 126. p.
- ⁴⁷ Hajnik Imre, i. m. 129. p.
- ⁴⁸ Hajnik Imre, i. m. 128–129. pp. Elnevezésük sokáig nem *Königsrichter*, hanem *Oberrichter* volt. Vö. Georg Müller, *Stühle...* i. m. 12. és 227–228. pp.
- ⁴⁹ „Volumus etiam, ut in iudiciis faciendis et causis examinandis, eandem consuetudinem habeant et libertate utantur, qua universitas Saxonum de Scybinyo habere dignoscuntur.” Vö. *Urkundenbuch I*, i. m. 332. p. nr. 354.
- ⁵⁰ „Primo videlicet, quod iidem fideles Saxones nostri de dictis sedibus et ad eandem pertinentibus in iudiciis faciendis, exhibendis et exercendis ea libertate in aevum perfruantur temporibus successivis, qua alii fideles Saxones nostri de sede Cibinyensi et ad eandem pertinentibus sedibus gratulantur atque gaudent.” Vö. *Urkundenbuch, II*, i. m. 327. p. nr. 929.
- ⁵¹ Georg Müller, *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 406., Mások ezt csak 1402 utánra teszik. Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre, i. m. 33. p.; Hajnik, i. m. 190. p. Lásd alább.
- ⁵² Egy 1528-as nagyszebeni jegyzőkönyv bejegyzés így vázolja az első három bíraskodási szintet: „... sepe dictam causam primo [1] coram iudicibus, [2] deinde coram senatu civitatis Cibiniensi, [3] postremo autem dominos Septemsedium iudicialiter esse revisam...” Vö. „zu urkundt in das Stadtbuch lassen einschreiben”. *Die älteste Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität (1522–1565)*, hrsg. Mária Pakucs-Willcocks, Hermannstadt, Bonn, 2016, Schiller Verlag, 58. p. nr. 53. A székvezető város tanácsát nevezték *iudicium consistorialis*nak is. Vö. *uo.* 141. p. nr. 188.
- ⁵³ A legalsóbb szintű bíraskodás ilyen lehetőségei már egészen korán léteztek a szász közösségekben. Vö. Georg Müller, *Stühle...*, i. m. 9–10. p.
- ⁵⁴ „... ut ipsa civitas nostra Cibiniensis numero populorum et fidelitate augeatur, eisdem de benignitate nostra regia et gratia speciali id annuendum duximus et concedendum, ut ipsi hac vice dumtaxat iudicem seu comitem regium in medio ipsorum eligendi et constituendi liberam facultatem et potestatem habeant.” Vö. *Urkundenbuch...*, *VI*, i. m. 171. p. nr. 3358.
- ⁵⁵ „... tum etiam considerantes servitia eorundem Saxonum, quae nobis et coronae nostrae in nonnullis temporibus tam praedecessorum nostrorum quam etiam nostris exhibuissent, id eisdem annuissereimus, ut ipsi in electione iudicum regalium in ipsorum antiquis libertatibus persisterent, iudicesque huiusmodi dum necesse fieret, prout iudices ipsos antiquis temporibus eligere soliti fuissent, de eorum medio et de ipsorum idiomate possint.” Vö. *Urkundenbuch, VI*, i. m. 422–423. pp. nr. 3747.; Vö. *Erdély története*, i. m. 335. p.; Mályusz Elemér: i. m. 428.; Walter Dausch: *Die Nationsuniversität der Siebenbürger Sachsen im 16. und 17. Jahrhundert = Gruppenautonomie...*, i. m. 185. p.; 1477-ben Hétszékre ezt újra kimondták a tisztség öröklődése lehetőségének kizárását is említve: „... ut ipsi in electione iudicum regalium in antiquis eorum libertatibus et praerogativis manueant talimodo. Quod honor huiusmodi iudicatus obventibus ipsis iudicibus ad heredes et successores eorum, qui huiusmodi iudicatus officio functi fuissent, iure paterno non descendat, sed post obitum eorum hii qui ad illud iudicatus officium magis digni magisque idonei et sufficientes visi fuerint ac pro communi bono utiles, cum nostro tamen semper beneplacito ad honorem sive officium huiusmodi iudicatus eligantur.” *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen VII*, hrsg. von Gustav Gündisch – Herta Gündisch – Konrad G. Gündisch – Gernot Nussbächer, Bukarest, 1991, 129–130. pp. nr. 4171.; Hajnik Imre: i. m. 128. p.
- ⁵⁶ Vö. Mályusz Elemér: i. m. 429. p.; Hajnik Imre: i. m. 128. p.
- ⁵⁷ Ezzel a névvel először 1484-ben (Mályusz szerint 1497-ben, Vö. Mályusz Elemér: i. m. 429, p. 1. lj.) illették a szászszágot. Vö. Konrad G. Gündisch: *Zur Entstehung...*, i. m. 88. p.; A szász egyetemmel kapcsolatos legfontosabb irodalomra lásd Georg Müller: *Die sächsische Nationaluniversität...*, i. m. 227–424. pp; Friedrich Müller-Langenthal: *Die geschichtlichen Rechtsgrundlagen der „Sächsischen Nationsuniversität“ in Siebenbürgen und ihres Vermögens*, *Südostdeutsche Forschungen* 3 1938, 1–28. p.; Karl Kurt Klein: *Die Sächsische Nationsuniversität = Uő, Saxonica Septemcastrensia*, i. m. 1971, 33–35. p.
- ⁵⁸ Az ezen a napon kelt oklevél megerősíti II. András, Károly Róbert, I. Lajos és Zsigmond királyok privilégiumait és szavakkal: „... praesentibusque literis nostris similiter privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali insertas quoad omnes earum continentias, clausulas, articulos et puncta eatenus quatenus eaedem rite et legitime existunt emanatae viribusque earum veritas suffragatur ratificamus, approbamus easque et omnia in eis contenta pro praefatis universis Saxonibus nostris innovantes perpetuo valituras confirmamus...” Vö. *Urkundenbuch...*, *VII*, i. m. 413. p. nr. 4623.

- ⁵⁹ Vitatott a szász történetírásban, hogy melyik évtől is lehet számitani a Szász Egyetem létrejöttét. Müller szerint az 1473-as első tanácskozásból lehet kiindulni, amely egybe esett a brassói és beszteerci grófi irányítás (*Grafschaftsverfassung*) felszámolásával. Vö. Georg Müller: *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 237–240. pp.; Az alábbiakban Teutsch uralkodó álláspontját fogadjuk el, aki az *Andrearum* kiterjesztésének dátumát tartja fontosnak. Vö. Georg Daniel Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das Sächsische Volk, I: Von den ältesten Zeiten bis 1699*, Hermannstadt, 1899³, Krafft, 165. p.; Günther H. Tontsch: *Statutargesetzgebung*, i. m. 32. p.
- ⁶⁰ „... *pro praefatis universis Saxonibus nostris.*” Vö. Konrad G. Gündisch, *Zur Entstehung...*, i. m. 89. p.
- ⁶¹ A négy jogilag egységesített terület hivatalos megjelölésére 1525-től az „*universitas saxonum septem et duarum sedium necnon civitatum Bistriciensis, Brassouensis et terrae Barcza*” megjelölést alkalmazták. Vö. Georg Müller: *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 14. p.; Wolfgang Kessler: *Universitas Saxonum In Gruppenautonomie...*, i. m. 11. p.
- ⁶² Hajnik Imre, i. m. 130. p.
- ⁶³ „... *eosdem Saxones nostros ac totam communitatem dictarum sedium de Megyes et Selk a iudicio, regimine et iurisdictione comitum Siculorum videlicet constitutorum et constituendorum eximendos duximus et excipiendos, immo eximimus et excipimus praesentium per vigorem, decernentes et efficaciter volentes, ut ipsi deinceps in antea inter se seu in ipsorum medio comitem seu iudicem eligere et statuere valeant atque possint, qui in ipsorum medio omnes et singulas causas decideret et adiudicaret ac omnia et singula exequatur et faciat more, consuetudine et iure septem sedium Saxonicalium partium Transsilvanarum praedictarum...*” Vö. *Urkundenbuch...*, III, i. m. 289–290. p. nr. 1483.
- ⁶⁴ „... *quod ipsi iudex, iurati et universitas civitatis nostrae Brassouensis legibus, consuetudinibus et iuribus praefatorum Saxonum nostrorum septem sedium partium nostrarum Traussilvanarum uti accepimus frui cupiunt et gaudere, nostrum regium benivolum consensum praebemus pariter et assensum...*” Vö. *Urkundenbuch*, IV, i. m. 164–165. pp. nr. 1912.; Brassó és a Barcaság igazságszolgáltatási szervezetére vö. többek mellett Gemot Nussbächer, Brassó és a Barcaság közigazgatása a koraiújkor küszöbén. In *Aetas*, 2011/2., 170–177. p.; Derzsi Júlia: *Városi és körzeti...*
- ⁶⁵ „*Casu vero, quo aliqua partium litigantium iudicio eorundem iudicum et iuratorum civium non contenteretur, talis causam vel causas suas per viam interrogationis, in praesentiam magistri civium ac iudicis et iuratorum civium civitatis nostrae Cibiniensis deducere, de eorum quoque praesentia tandem si opus sit, ad nos immediate vel loco nostri ad magistrum thavernicorum nostrorum et nullus alterius iudicis et iustitiarum regni nostri secularis praesentiam provocare et appellare valeat atque possit...*” Vö. *Urkundenbuch...*, VII, i. m. 191. p. nr. 4272.; Az irodalomban hivatkoznak egy 1366-os királyi oklevélre is: „... *causam suam adiudicatam secure et libere transferre possit ad examen seu interrogationem iudicis nostrae civitatis Cybiniensis. Et insuper volumus, ut praedicti cives hospites et populi nobis fideles eisdem iuribus et consuetudinibus pacifice fruantur, quibus eadem civitas nostra Cybiniensis legitime usa fuit ab antiquo, permaneat etiam semper pacifice et quiete circa praerogativam primaevae seu antiquae suae libertatis.*” Vö. *Urkundenbuch...*, II, i. m. 250. p. nr. 858. Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: i. m. 33.; Hajnik Imre: i. m. 130. p.; Dirk Moldt: *Deutsche Stadtrechte*, i. m. 301. p.
- ⁶⁶ Már 1473-ban összeült ez a gyűlés, de okiratban 1485-ben jelenik meg először az elnevezés. Vö. Walter Dausch: *Die Nationsuniversität...*, i. m. 186. p.
- ⁶⁷ Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: i. m. 126–127. pp. A közgyűlésen váltakozva elnökölt a szebeni gróf és a nagyszzebeni polgármester. Georg Müller: *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 66. p.
- ⁶⁸ A bíróság önmegjelölésére példa 1549-ből: „... *in generali domino Saxonum congregatione ... Nos magister civium, iudices et iurati seniores Septem Sedium Saxonicalium parcium Transsilvanarum...*”, majd néhány évvel későbből: „... *domini tocius Universitatis Saxonum in congregatione eorundem generali in Cibinii celebrata...*” Vö. „*zu urkundt ...*”, i. m. 120. p. nr. 164., illetve 144. p. nr. 194.
- ⁶⁹ Georg Müller: *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 245–248. p.; Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete az 1541–1848. közötti korra*. Budapest, 1977, 76. p.
- ⁷⁰ Rűsz-Fogarasi Enikő: Nagyszzeben, a szászok „fő” városa? In *Urbs. Magyar város történelmi évkönyv* 8. 2013, 50. p.
- ⁷¹ Egy 1549-ből származó határozat ezt kifejezetten kimondja. Vö. *Hermannstadt und Siebenbürgen. Die Protokolle des Hermannstädter Rates und der Sächsischen Nationsuniversität 1501–1705*. Hrsg. Käthe Hientz – Bernhard Heigl – Thomas Şindilariu. Hermannstadt/Sibiu-Heidelberg, 2007, Honterus Verlag. /Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde/ DVD-melléklet: *Protokolle*, 4. 26. p.; Georg Müller, *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 29–30. p.
- ⁷² II. Ulászló egyik szabadalomlevele (1511) szerint akkor sem a vajdához fellebbeztek, ha a szász egy magyar nemessel vagy székellyel perlekedett. Egyedül a Királyföldön kívüli szász földek ügyei juthattak a vajda elé. Diódváraljai [Miksa] Gy[örgy]. *Az erdélyi szászok köz és magánjoga*, [Kolozsvár], 1876, 19. p.; Hajnik Imre: i. m. 130. p.
- ⁷³ „*Item conclusum est unus procurator universitatis Saxonum teneatur in curia Reginalis Majestatis, pro dirigendis causis Saxonum, annuatim pro fl. 50.*” Vö. *Corpus Statutorum Hungariae municipalium, I. Az erdélyi törvényhatóságok szabályai*. Szerk., Kolozsvári Sándor – Óvári Kelemen, Budapest, 1885, MTA, 515. p.
- ⁷⁴ Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre, i. m. 127. p. A kérdés további tisztázásra szorul, különös tekintettel arra, hogy egy 1546-os egyetemi határozatban a „*Tabula*” kifejezést használták: „*Et Appellans ab universitate Saxonum coram Tabula, deponit propter Appellationem fl. duodecim.*” *Corpus Statutorum...*, I., i. m. 516. p.; *Protokolle*, i. m. 4. 7. p.
- ⁷⁵ *Statuta Ivrym Municipalitym Saxonum in Transsylvania: Opera MATTHIAE FRONI reuisa, locupletata et edita*. Impressum in Incluta Transylvaniae Corona. Cum gratia, et priuilegio decennali. 1583; Friedrich Schuler von Libloy: *Statuta iurium municipalium Saxonum in Transylvania. Das Eigen Landrecht der Sachsen, bearbeitet nach seiner legalen Ausbildung als Grundriss für akademische Vorlesungen*, Hermannstadt, 1853, Josef Drottlef.
- ⁷⁶ Újabb német nyelvű kiadásai: *Das Eigen-Landrecht der Siebenbürger Sachsen*: Unveränderte Wiedergabe des Erstdruckes von 1583, München, 1973, Verlag Hans Meschendorfer., Felix Sutschek: *Das deutsch-römische Recht der Siebenbürger Sachsen (Eigen-Landrecht)*, Stuttgart, 2000, 205–356. p.
- ⁷⁷ „*Universae autem controversiae civium primo debent coram iudicibus ordinariis agitari, a quibus deinde ad Senatum provocare pro causae cuiuslibet qualitate et civitatis consuetudine licet.*”
- ⁷⁸ A büntető jellegű ügyekkel kapcsolatos fellebbezési folyamatot szabályozta már egy 1563-as egyetemi rendelet, mely szerint a *Richter – Ersamer weiser Radt – herrn der Deutschen Landschaft* volt a fellebbezés útja. Vö. *Corpus Statutorum...*, I., i. m. 535–536. pp.; *Protokolle*, i. m. 4. 121–122. p.
- ⁷⁹ „... *atque a iudicibus liberum est cuilibet ad Senatum provocare in omnibus tam parvis causis, quam magnis, exceptis solis criminalibus. In casu autem criminali Iudices extra scitum et cognitionem Senatus, sententiam capitalem nec ferre soli nec exequi debent.*”
- ⁸⁰ „*Judices cum suis assessoribus debent omnes causas, quae iure sunt decidendae, iusta et plena cognitione rerum discutere...*”
- ⁸¹ A fellebbezés menetét a *Statuta* a következő képpen írja le: „*Quocirca is, qui appellare voluerit, a Iudice id faciat statim ipso pro tribunali adhuc sedente, atque inde gradatim ad senatum, a senatu, dum adhuc congregatus consedere manet, ad universitatem Saxonum, inde ad principis curiam appellandi liberam habet potestatis facultatem.*” SS. 1.11.1.
- ⁸² Diódváraljai [M.] Gy.: i. m. 20. p.; Felix Sutschek: i. m. 48. p.
- ⁸³ „*Nulli, qui jurisdictioni Saxonicae subjectus est, a Senatu ad universitatem Saxonum prohibitum est appellare in quacunque causa*

mobilitatem rerum decem florenorum quantitatem superantium.” Az *Universitas* elsőfokú bíraskodási hatáskörére vö. Friedrich Schuler von Libloy: i. m. 166. p.; Georg Müller: *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 117. p.

⁸⁴ „*In causis vero rerum immobilium, injuriarum, servitutum urbanarum et rusticorum praediorum et similibus, quae certam sui aestimationem non admittunt, appellatio non est deneganda.*” SS. 1.11.6.

⁸⁵ *Protokolle*. II. m. 6., 23. p.; Georg Müller: *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 116.

⁸⁶ „*Porro ab universitate Saxonum ad curiam principis appellatio admittitur in omnibus causis bonorum mobilium quantitatem quadraginta florenorum excedentium...*” Egy szász nemzeti határozat 1626-ban újra kimondta, hogy csekély jelentőségű ügyben nem lehet a fejedelelemhez fellebbezni: „...niemand contra Jus et Decretum nostrum alsz bald vmb eine geringe Sache zu Ihr Fürst: durch: soll appelliren und Lauffen sub praedicta quoque grauissima prouinciali poena.” *Corpus Statutorum...*, I., i. m. 557. p.; *Protokolle*, i. m. 8. 27. p.

⁸⁷ Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre. II. m. 127. p.; Dióváraljai [M.] Gy.: i. m. 20. p.; A fejedelemség korai szakaszának bírósági szervezetét vázolja Dáné Veronika, „Minden birodalmak... törvénnyel is oltalmaztatnak”: Az Erdélyi Fejedelemség törvénykezése, *Korunk*, 2013/3. 52–53. p.; Részletesebben Bogdándi Zsolt: Az erdélyi központi bíraskodás kialakulása és főbb jellegzetességei (1541–1571), *Jogtörténeti Szemle*, 2015/2. 8–15. p.

⁸⁸ Müller kifejezetten arra utal, hogy a tábla megkísérelt ítélkezési szintként az *Universitas* és a fejedelmi udvar („*Hof*” – a *curia* ilyen értelemezése) közé ékelődni. Így különösen a 17. században a fejedelmi tábla megpróbált egyes, az Egyetem által már eldöntött és a fejedelelemhez fellebbezett öröklési- és birtokvitákat magához vonni, s azokat idegen jog alapján megítélni. 1613-ban a fejedelem – az Egyetem kérésére – kizárta ennek lehetőségét. Vö. Georg Müller: *Die sächsische Nationsuniversität...*, i. m. 117–119. p.; Ezzel párhuzamosan a fejedelmi tábla arra is törekedett, hogy egyes ügycsoportokban kizárja az *Universitast* mint fellebbezési fórumot. Ilyen hatáskörtülpelési törekvések már a 16. században is megjelentek (határviták tekintetében – SS. 1.11.8.) a fejedelmi tábla részéről, de a későbbiekben is adódtak, s egyes esetekben a szászok ellenállása

ezekkel szemben hiábavaló volt. Hogy egyes kérdéskörökben ezek a törekvések sikerrel jártak, mutatják pl. a *Compilaták* (III. 3. 13. 1.) uo., 118.; S ezt bizonyítja pl., hogy 1655-ben egy brassói céhek közötti vita megjárta a fejedelmi táblát, majd a fejedelmi tanácsot is. Az előbbi munka mellett vö. Barabás Domokos: Oklevelek Erdély történetéhez. Udvarhelymegye levéltárából, *Magyar Történelmi Társ.* 1889, 367–369. p.

⁸⁹ Példaként említi erre Dáné a 1557. évi tordai országgyűlés egyik határozatát. Vö. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek II.*, szerk. Szilágyi Sándor, Budapest, MTA, 80. p. Vö. Dáné Veronika: i. m. 53. p.; Trócsányi Zsolt és Dáné Veronika szerint a 16. század derekán egy szász és valamelyik másik *natio* tagjai közötti polgári perek is a fejedelmi tábla elé kerülhettek fellebbezés útján. Vö. Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1510–1690*, Budapest, 1980, Akadémiai Kiadó, 376. p.; Dáné Veronika: i. m. 53. p. A 16. század közepére egyébként is megfigyelhető egy tendencia, mely szerint a fejedelmi táblán törekedtek a Hármaskönyvet az ítélkezés alapjává tenni. Vö. Dáné Veronika: i. m. 54. p.

⁹⁰ Az *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen online* ma könnyen kutathatóvá teszi az 1892 és 1991 között megjelent hét kötet anyagát – közel 6000 oklevelet –, és bizonyos javításokat valamint kiegészítéseket (egy virtuális VIII. és IX. kötetet) is tartalmaz. A szász igazságszolgáltatási szervezet kutatásánál ez az adatbázis új lehetőségeket is nyithat. A keresőoldal címe: <http://urts81.uni-trier.de:8083/> (2017. február 26.)

⁹¹ A *Corpus Statutorum* többször idézett I. kötetének anyagát is jórészt tartalmazó elektronikus kiadásban hozzáférhető újabbban a nagyzebeni városi tanács és a Szász Egyetem jegyzőkönyvei. Vö. *Protokolle*. I. m. [DVD-melléklet]; Ezek részének (1522–1565) modern átírata nyomtatásban is hozzáférhető Pakucs-Willcoks Mária munkája révén. Vö. „*zu urkundt...*”

⁹² A brassói magisztrátus 1558–1580 közötti bírósági aktáira (*Gerichtliches Rathsprötokoll*) hívta fel a figyelmet Derzsi Júlia: *Városi és körzeti...*

⁹³ A fennmaradt peres anyag feldolgozását sürgeti többek között Dáné Veronika is, igaz, elsősorban a fejedelmi tábla illetékessége és működése vonatkozásában. Vö. Dáné Veronika: i. m. 51. és 55. p.

JEGYZŐKÖNYVÖN KÍVÜL

Szerkesztette: Csorba Zsolt Ödön, Némédi István

Padláslesöprések, ítélet Párbajkódekből, zűrös helyzetek, fogalmazói fillérek, a papagájtenyésztő apasága, 1956 arnyai, az öreg ávos százados kirúgása, a GH lavórja, szerelem a bíróságon, anabázis, pletyka – néhány történet azok közül, amelyeket az olvasó a könyvből megismerhet.

A kötetben szereplő nyugalmazott bírák és igazságügyi alkalmazottak mindannyian élő hordozói olyan letűnt koroknak és eseményeknek, amelyekről sokunknak emlékei egyáltalán nem, olvasmányélményei pedig csak korlátozottan lehetnek. A könyv az 1950-es évektől – a padláslesöprésektől – napjainkig mutat be bírói, igazságügyi alkalmazotti, ugyanakkor nagyon is emberi sorsokat. Az életutak mögött sokszor akarva-akaratlanul felsejlik az adott korszak, a történelmi háttér, amely – ha tetszik, ha nem – mindig hatással volt (és van is) a bírósági munkára. Nyugalmazott munkatársak személyesen mesélt vagy leírt beszámolóit tartalmazza a kötet, szemléltetve némiképp a tézist, miszerint: „a bíró, illetve a bírósági dolgozó is ember”.

ISBN 978 963 12 3792 4 – Tatabányai Törvényszék, 2015, 190 p.

